

УДК 94 (477.51) «1953/1964»

СОЦІАЛІСТИЧНІ ЗМАГАННЯ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЗАЦІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МІСТЯН НІЖИНА (1953-1964 РР.)

Донець А. О., студентка III курсу історико-юридичного факультету

Науковий керівник: канд. іст. наук, доц. **Страшко Є. М.**, кафедра історії України та політології

На сучасному етапі розвитку історичної науки повсякденна історія є досить новим і доволі перспективним напрямом історичних досліджень, головне завдання якого полягає у вивченні історичного минулого через історію соціальних практик у різноманітних сферах і на всіх «поверхах» життя суспільства [10, с. 23]. Вона покликана розкрити багатовекторність реального історичного процесу за допомогою з'ясування взаємного впливу складових своєрідного трикутника «звичайна людина – суспільство – влада» на основі як усних, так і письмових джерел – «матеріалів влади» (загальносоюзне законодавство, документи КПРС, матеріали планування, діловодство державних установ) і документів особистого походження (листи, скарги, заяви, епістолярні тексти). Тому саме вказані вище причини зумовили потребу здійснити історичне дослідження, яке є спробою розкрити один із аспектів повсякденного життя містян Ніжина – соціалістичних змагань як фактору політизації населення в 1953-1964 рр.

У роки перебування на посаді Першого секретаря ЦК КПРС М. С. Хрущова вони стали складовою економічної реформи, а також, згідно з офіційними даними, засобом підвищення продуктивності праці на підприємствах. Проте, в результаті, соціалістичні змагання були використані як фактор політизації та ідеологізації населення. Тому головною метою статті стало прагнення прослідкувати їх динаміку та статистику на підприємствах Ніжина, а також з'ясувати реальні цілі партійної верхівки, що були реалізовані в ході соціалістичних змагань.

Поява історії повсякденності як напряму історичної науки пов'язана з дослідженнями істориків французької «Школи «Анналів», яку представляють

М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель. Проте в самостійний напрямок вона виокремилася лише в Німеччині наприкінці 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. та завдячує цьому історику А. Людтке [10]. Над дослідженням окремих аспектів указаної проблеми в Україні працюють такі науковці як С. Ю. Зозуля, І. В. Карівець, Л. В. Ковпак, О. А. Коляструк [9], В. А. Нестеренко, О. А. Удод [12] та ін. Російські історики – А. Гуревич, Г. Кнабе, Н. Козлова, Ю. Лотманта ін. працювали над з'ясуванням дефініції терміну та методологією повсякденності. Потужні дослідження з розкриття різних сторін життя суспільства у роки хрущовської «відлиги» були здійснені такими науковцями як Н. Лебіною, Р. Медведєвим, О. Прудниковою та ін. Проблема соціалістичних змагань, зокрема стаханівського руху як каталізатору терору, що був організований Й. В. Сталіним, була висвітлена в праці професора університету Філіппе (м. Марбург) Р. Майєра [11]. Проте тема соціалістичних змагань як фактору політизації населення в 1953-1964 рр. в дослідженнях науковців не була визначена самостійною.

Щодо джерельної бази статті, то вона представлена матеріалами Відділу державного архіву Чернігівської обл. у м. Ніжині.

Середина 50-х рр. ХХ ст. у партійній програмі ознаменувалася покладенням курсу на прискорення науково-технічного прогресу. Це зумовило прийняття Пленумом ЦК КПРС у липні 1955 р. постанови «Про завдання по подальшому піднесенню промисловості, технічного прогресу й поліпшенню організації виробництва», який зобов'язав партійні організації поліпшити керівництво промисловістю, всебічно підвищувати технічний рівень розвитку виробництва. Ураховуючи те, що зростали різні за спеціалізацією промислові підприємства, партійні організації очолили боротьбу їх колективів за збільшення випуску продукції, ощадливе витрачання сировини, палива та електроенергії та зниження собівартості виробів. Це призвело до розгортання соціалістичних змагань трудящих – своєрідної спроби державної партії замінити організаційними і пропагандистськими засобами відсутню в позаринковій економіці природну

мотивацію праці. Про їхній розвиток свідчили встановлені перехідні червоні прапори на підприємствах, а також забезпечувалося видання грошових премій для передовиків підприємств. Утвердженню соціалістичних змагань на підприємствах Ніжина сприяло рішення XX з'їзду КПРС, який відбувся з 14 – по 25 лютого 1956 р., що передбачав значний розвиток економіки УРСР. Загалом у Чернігівській області планувалося збільшити обсяги випуску валової продукції на 61 %.

Відповідно до статистичних даних, які зазначені в протоколах засідань виконавчого комітету Ніжинської міської ради депутатів трудящих, а також справ щодо виконання виробничого плану підприємствами Ніжина, можемо зазначити, що соціалістичні змагання набули значного розвитку у місті з 1957 р. Помітним серед них стало змагання на честь 40-річчя Великої Жовтневої революції на підприємствах Ніжина. Так, колективи таких промислових об'єктів як Ніжинського механічного заводу (дир. Н. Я. Ануфрієв), Ніжинського лакофарбового заводу (дир. І. Ф. Щеголев), а також Міськхарчкомбінату (дир. А. Земнов) зобов'язалися « ... привести в дію всі невикористані сили виробництва, забезпечити використання нової техніки, досягти значного збільшення продуктивності праці, знизити собівартість та покращити якість продукції» [1, арк. 13]. У планах соціалістичних змагань Ніжинського механічного заводу на 1957 р. було передбачено випустити понадпланової продукції на 350 тис. руб. і за рахунок зниження собівартості та продуктивності праці зекономити 500 тис. руб. [1, арк. 89]. Міськхарчкомбінат на 1957 р. передбачив виконання понадпланової продукції на 150 тис. руб. [1, арк. 89], а плани соціалістичних змагань Ніжинського лакофарбового заводу передбачали збільшення випуску продукції тертих фарб на 75 тонн більше ніж 1956 р. [1, арк. 89 зв.].

Широкого розгортання соціалістичне змагання набуло в 1961 р. після січневого Пленуму ЦК КПРС, який прийняв постанову про скликання XXII з'їзду партії. Щодо виконання планів випуску продукції підприємствами Ніжина відповідно до офіційних даних на 1962 р., то валова продукція

становила 107, 3%, товарна – 104, 4%, що й зумовило випуск понадпланових виробів на 881 тис. крб. [3, арк. 1]. Переможцями соціалістичних змагань були визнані колективи консервного заводу з такими показниками: валова продукція – 134,6%, товарна продукція – 132, 7%, продуктивність праці – 112, 3 % та зниження собівартості – 30, 1 %, деревообробного (106, 4%; 107, 8%; 101 %; 0,6% відповідно) та колектив механічного заводу (109, 7 %; 109, 7%; 101, 7%; 7, 5% відповідно)[3, арк. 133]. Враховуючи показники, закріплення перехідного червоного прапора передбачалося за колективом консервного заводу (дир. М. П. Федорина). Для стимулювання роботи та своєрідного пробудження духу суперництва в місті були організовані Дошки пошани, на які за результатами визначених показників (організація праці, норма виробітку та ін.) були занесені директори механічного заводу М. Я. Ануфрієв, машинобудівного Т. Р. Трубник і консервного заводів М. П. Федорина, а також мукосій хлібокомбінату О. Ю. Костюк (норма виробітку – далі н. в. – 125 %), слюсар машинобудівного заводу В. С. Землянко (н. в. – 130 %), бригадир солодовницького цеху пивзаводу Г. Ф. Гармаш (н. в. – 110 %) та інші робітники [3, арк. 134].

Наступний рік на підприємствах Ніжина позначився збільшенням обсягів соціалістичних змагань, які характеризувалися випускненням понадпланової продукції аж на 1 млн. 185 тис. крб. Загалом виконання планів у 1963 р. з випуску валової продукції становило 103, 9 %, товарної продукції – 103, 9 %, продуктивність праці складала 101, 6 %, а собівартість було знижено на 1, 3 % [7, арк. 85]. За успішне виконання соціалістичних зобов'язань грошовою премією в розмірі 10 руб. були нагороджені робочий ковбасного цеху Міськхарчкомбінату І. І. Козубенко, столяр Деревообробного заводу С. М. Кривець, слюсар паросилового машбуду М. Ф. Суярко та ін.

Як бачимо, основне завдання соціалістичних змагань, на яке вказувала партійна верхівка, полягало у забезпеченні ефективності виробничого процесу, збільшенні обсягів виготовленої продукції шляхом стимулювання

природженого в людей духу суперництва, бажання кращого життя, що досягалося за рахунок трудового героїзму. Проте, у цій, здавалося б такій «прозорій» схемі, містилися й приховані цілі партійної верхівки. Владні кола намагалися сформувані на підприємствах шляхом соціалістичних змагань нову робітничу еліту, яка б виступила соціальною опорою партії та радянської організації на виробництві. Для втілення даної мети в життя, влада заохочувала населення вступати до партії шляхом надання певних привілеїв – заохочень у вигляді грошової премії, занесення на Дошку пошани (відповідно до справ, де вказані лише офіційні методи) та ін. Так, наприклад, в 1963 р. у Ніжині за успішне виконання соціалістичних зобов'язань в честь 46-річчя Великої Жовтневої Соціалістичної революції грошові премії для безпартійних робочих становили 10 крб., а для партійних – 15 крб. [8, арк. 97]. Також їм надавалася перевага при виборі кандидатур для внесення на Дошку пошани, не враховуючи норми виробітку продукції. Формування нової робітничої еліти поклато початки до реалізації ще одного завдання, що передбачало посилення контролю над суспільством і придушення проявів інакомислення. Так як соціалістичні змагання відбувалися поряд із антицерковною кампанією на підприємствах, то передбачалося викорінення віри в духовні сили, що замінювалася «новою релігією», головною особою в якій стали переможці соціалістичних змагань як передовий авангард робітничого класу. Для реалізації цього завдання в Ніжині була створена науково-атеїстична секція при раді громадянського відділу культури, а також був організований пересувний клуб атеїста. Основне завдання секції полягало в проведенні « ... напористої, цілеспрямованої й науково-обгрунтованої боротьби з релігійністю» [5, арк. 13] за допомогою активного залучення культурних сил – вчителів, лікарів, які б пояснили, що « ... будь-які хвороби в людей не від Бога, будь-яку хворобу лікують не шептухи, а лікарі з професійною освітою» [5, арк. 13]. Про значимість ідеологічної роботи свідчить той факт, що в 1960-1961 рр. системою політичної освіти в Чернігівській області було охоплено 127 тис. чоловік. З року в рік

поліпшувався склад пропагандистів, з яких у 1961 р. 80 % мали вищу та незакінчену вищу освіту. Пропагандистами працювали понад тисячу партійних працівників, майже 2000 господарських керівників, спеціалістів з промисловості та сільського господарства. Для втілення програми партії в життя у Ніжині з 1961 р. науково-атеїстичною секцією, керівником якої був А. С. Гольдфельд, було передбачено проведення окремих лекцій на атеїстичну тематику на підприємствах. Так, у планах роботи на IV квартал 1961 р. визначалося систематичне проведення лекцій на науково-атеїстичну тематику, організація вечорів атеїзму та питань і відповідей силами міського клубу атеїста [2, арк. 2]. Про виконання програми партії в Ніжині свідчать читання лекцій на підприємствах Ніжина в 1962 р. на такі теми: «Непримиренність моралі комуністичної і моралі релігійної» (28 листопада), «Релігійне сектантство та його ідеологія» (1 грудня), «Про походження життя на землі» (11 грудня). Також було організовано тематичний вечір із запрошенням віруючих, що передбачав тлумачення проблеми «Мораль комуністична і мораль релігійна» (25 листопада), забезпечено виступ колишнього пресвітера Чернігівської общини Г. П. Баранова перед трудящими на тему: «Чому я порвав з релігією?» (26 листопада) [4, арк. 5].

1963 рік став часом посилення науково-атеїстичної роботи на підприємствах. Вона велася вже випробовуваними методами: проведенням лекцій на теми: «Наука і релігія про будову Всесвіту» (14 квітня), «Наука і релігія про походження життя на Землі» (9 травня) та ін., тематичних вечорів: «Комунізм і релігія про щастя людини», «Релігія і боротьба за мир» (22 березня) [6, арк. 16]. Проте виникали й нові способи пропаганди, наприклад, перегляди кінофільмів - «У чому сутність і як виникла релігія?» (14 березня) та ін. Показовим у ракурсі нашого дослідження стала поява міської комісії з контролю за дотримання радянського законодавства про культу, основними завданнями якої були пояснення радянського законодавства про культу, контроль за виконанням законів про духовенство і релігійні об'єднання, розроблення заходів з припинення незаконної

діяльності антидержавного, сектантського вчення, яке « ... несе в собі містичний і невірний характер, що калічить фізично і духовно» [6, арк. 21], а також уживає заходів з проведення напередодні та в дні великих релігійних свят масових дійств – танців, хорів, постановок драмгуртків, культурних змагань з метою відволікання від церкви та заходи щодо зміни церковного вигляду закритих церков і прибирання на дорогах хрестів.

Тому, запровадження соціалістичних змагань на підприємствах було формою не економічної раціональності, а політичного волевиявлення. Партійна верхівка намагалася забезпечити собі міцну опору в особі нової робочої еліти, за допомогою якої й здійснювала функцію контролю над суспільством і боротьбу з будь-якими проявами інакомислення. На фоні розрухи й відбудови господарства радянське керівництво намагалось відвернути населення від тих реальних проблем, які висувало життя. Це було своєрідним маневром, що відволікав увагу й до застосування нових елементів науково-технічної революції на підприємствах, яка поширювалася в західноєвропейських країнах. Соціалістичні змагання також стали способом, який у ході антицерковної кампанії призначався для вкорінення «нової релігії», у якій головними виступали не духовні сили, а передовики підприємств як передовий авангард робітничого класу.

Література:

I. Архівні документи

Відділ державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині (далі - ВДАЧОН), ф. Р-5293, оп.1

1. ВДАЧОН, ф. Р-5293, оп.1, спр. 651 «Выполнение производственного плана по валовой продукции предприятиями и артелями Нежина на 1957 г.», 90 арк.

2. Там само, спр. 859 «План роботи науково-атеїстичної секції на 1961р.», 4 арк.

3. Там само, спр. 910 «Звіти й свідчення про роботу й виконання плану підприємствами, установами, організаціями Ніжина, підсумки соціалістичних змагань між підприємствами Ніжина за 1-е півріччя 1962 р. і списки

передовиків підприємств і організацій, занесених на Дошку пошани Ніжина», 243арк.

4. Там само, спр. 928 «Квартальные планы работы клубной секции 1962 г.», 7арк.

5. Там само, спр. 970 «Протоколи засідань-зборів ради міського громадянського відділу культури за 1963 р.», 18арк.

6. Там само, спр. 975 «План роботи науково-атеїстичної секції за 1963 р.», 25арк.

7. Там само, спр. 995 «Отчеты и сведения о выполнении производственного плана промышленными предприятиями, организациями и учреждениями города Нежина, о соцсоревновании на предприятиях за 1-е полугодие 1963 г. Списки передовиков занесенных на Доскупочета в Нежине», 149 арк.

8. Там само, спр. 996 «Отчеты и сведения о выполнении производственного плана промышленными предприятиями, организациями и учреждениями города Нежина, о соцсоревновании на предприятиях за 2-е полугодие 1963 г. Списки передовиков занесенных на Доскупочета в Нежине», 191 арк.

II. Наукові праці

9. Коляструк О. А. Інтелігенція УСРР у 1920-ті рр.: повсякденне життя / Відповідальний редактор В. М. Даниленко. – Харків: Раритети України, 2010.

10. Людтке А. История повседневности в Германии: новые подходы к изучению труда, войны и власти / А. Людтке; [пер. с англ. и нем. К. А. Левинсона и др.; под общ. ред. и с предисл. С. В. Журавлёва]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Германский исторический институт в Москве, 2010.

11. Майер Р. О чудесах и чудовищах. Стахановское движение и сталинизм // Отечественная история. – 1993. – №3.

12. Удод О. А. Історія повсякденності як методологічна проблема // Доба. – Черкаси, 2002. – № 3.